

ROBERT MIECZKOWSKI
Instytut Politologii, UKSW

PATRIOTYCZNA MŁODZIEŻ ZJEDNOCZONEGO STRONNICTWA NARODOWEGO ORAZ ZWIĄZKU WALCZĄCEJ POLSKI REPRESJONOWANA PRZEZ WŁADZE STALINOWSKIE – MŁODOCIANI WIĘŹNIEWIE POLITYCZNI ŁAGRU JAWORZNO

Słowa kluczowe: Progresywne Więzienie dla Młodocianych w Jaworznie, młodzież w PRL-u, Związek Walczącej Młodzieży Polskiej, Zjednoczone Stronnictwo Narodowe, Marek Eminowicz, Józef Poteraj

1. Wstęp. 2. „Jaworzniacka” młodzież. 3. Źródła patriotycznej postawy. 4. Zjednoczone Stronnictwo Narodowe. 5. Związek Walczącej Młodzieży. 6. Podsumowanie

Jaworzno to miejsce symbolicznego spotkania hitleryzmu i komunizmu. W 1945 roku komuniści przejęli filię hitlerowskiego obozu Neu Dachs [...].
Polskich, angielskich i rosyjskich więźniów zastąpili
więźniowie niemieccy, ukraińscy i polscy.
prof. Ryszard Terlecki¹

1. WSTĘP

Łagier Jaworzno był obozem koncentracyjnym, utworzonym przez władze komunistyczne w miejscu, w którym – w okresie wcześniejszym, tj. od 15 czerwca 1943 r. – funkcjonował podobóz KL Auschwitz-Birkenau – Arbeitslager „Neu Dachs” nr 147². Po zakończeniu wojny zorganizowano w tym samym miejscu Cen-

¹ Ryszard Iwo Terlecki, ur. 1949 r. w Krakowie, profesor historii, wykładowca akademicki, polityk. Aktualnie przewodniczący Klubu Parlamentarnego Prawa i Sprawiedliwości. Autor książek, m.in.: *Oświata i popularyzacja nauki w Galicji w okresie autonomii* (1990), *Dyktatura zdrady. Polska w 1947 roku* (1991), *Profesorowie UJ w aktach UB i SB* (2002). Zob. *Obóz dwóch totalitaryzmów, Jaworzno 1943–1956*, Muzeum Miasta Jaworzna, <http://www.obozdwuchtotalitaryzmow.pl/o2t/>, dostęp: 01.02.2016.

² Cz. Pilichowski, *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939–1945: Informator encyklopedyczny*.

tralny Obóz Pracy w Jaworznie (1945–1949) z funkcjonującym w nim podobozem ukraińsko-łemkowskim (zorganizowanym w ramach Akcji „Wisła”). Z czasem obóz przekształcono w Progresywne Więzienie dla Młodocianych Więźniów Politycznych w Jaworznie³.

W opracowaniu spróbuję zrekonstruować, na podstawie wybranych wspomnień więźniów Łagru Jaworzno⁴, przywołując makabryczne doświadczenia młodych z czasu komunistycznej *reedukacji*, typową drogę życiową więźnia obozu. Szczególna uwaga zostanie zwrócona na dwie organizacje młodzieżowe funkcjonujące w obozie: Zjednoczone Stronnictwo Narodowe oraz Związek Walczącej Młodzieży. Bazą źródłową opracowania są w szczególności biografia Marka Eminowicza (ur. 1933 – zm. 2013) oraz Józefa Poteraja (ur. 1934). Ten ostatni na cmentarzu Rakowickim w Krakowie pożegnał swojego przyjaciela z czasów więziennej katorgi jako oficjalny przedstawiciel środowiska Jaworzniaków⁵. Biografie wyżej wymienionych należy uznać za reprezentatywne dla środowiska byłych więźniów politycznych obozu pracy dla nieletnich w Jaworznie.

dyzny, Warszawa 1979, 369. Arbeitslager Neu-Dachs, w dokumentach występował pod nazwami: Aussenlager Jaworzno, Arbeitslager EVO Jaworzno. Na terenie założonego przez Niemców obiektu, ulokowanego na podmokłym terenie, o powierzchni 5,5 ha, zainstalowano 22 budynki obozowe, które następnie zostały wykorzystane jako podstawa funkcjonowania łagru Jaworzno. Na terenie obozu niemieckiego znajdowała się odwszalnia, jedyny budynek murowany, kuchnia, budynek szpitalny oraz baraki dla więźniów. Więźniowie byli wykorzystywani jako pracownicy jaworzniackiej kopali węgla kamiennego oraz przy budowie zakładanej w Jaworznie elektrowni Wilhelm. Obóz Arbeitslager NeuDachs 147 stanowił filię obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau. Pracą zarządzała firma Energieversorgung Oberschlesien Aktiengesellschaft (EVO). W obozie niemieckim przebywało około 3,5 tys więźniów. Obóz zlikwidowano 17 stycznia 1945 r., natomiast więźniowie w ramach tzw. „marszu śmierci” zostali przepędzeni do obozu Gross-Rosen na Dolnym Śląsku. Zob. Obóz Neu Dachs, filia Auschwitz <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/jaworzno/13,miejsca-martyrologii/26713,oboz-neu-dachs-filia-auschwitz/>, odczyt: 01.02.2016.

³ Komendantem komunistycznego obozu koncentracyjnego w Jaworznie był zbrodniarz komunistyczny Szlomo Morel (1919 Garbów – 2007 Tel Aviv). Od 1945 r. był komendantem Obozu Zgoda w Świętochłowicach, następnie od 1949 r. Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie, który po zakończeniu Akcji „Wisła” przekształcono w Progresywne Więzienie dla Młodocianych Przestępców. Zob. *Salomon Morel*, <http://ipn.gov.pl/publikacje/publikacje-internetowe/oboz-pracy-swietochlowice-zgoda/salomon-morel>, odczyt: 01.02.2016.

⁴ W artykule określenia „łagier Jaworzno”, „obóz Jaworzno”, będą stosowane w odniesieniu do Progresywnego Więzienia dla Młodocianych w Jaworznie, funkcjonującego w latach 1951–1955, określenia takie stosowano zamiennie we wspomnieniach Młodocianych Więźniów Politycznych oraz w innych materiałach źródłowych.

⁵ Z. Żak, *Marek Eminowicz – pożegnanie. „Jaworzniak”, odbywający karę w jaworzniackim Więzieniu Progresywnym dla Młodocianych Więźniów Politycznych w latach 1952–1955*, w: *Jaworzniacki Portal Społecznościowy*, <http://www.jaw.pl/2013/01/marek-eminowicz-pozegnanie/>, odczyt: 10 lutego 2016. „Zmarł 13 stycznia w wieku 79 lat. Uroczystości pogrzebowe Śp. Marka Eminowicza odbyły się 22 stycznia na cmentarzu Rakowickim z udziałem rodziny, wiernych przyjaciół, znajomych i wielu delegacji ze sztandarami z Warszawy, Krakowa. Nad mogiłą słowa pożegnania wygłosił Józef Poteraj, kolega związkowy z Warszawy. Na długo pozostanie w najlepszej pamięci!”. Marek Eminowicz (ur. 1933 r. – zm. 2013 r.) został pochowany w grobowcu rodzinnym Eminowiczów h. Dąbrowa.

2. „JAWORZNIACKA” MŁODZIEŻ

Młodzież skazywaną na wieloletnie więzienie w Łagrze Jaworzno komuniści określali mianem „obywateli drugiej kategorii”. Jaworzno było jedynym w Polsce obozem reedukacyjnym. Zamiarem prowadzonej w obozie: *Progresywnym Więzieniu dla Młodocianych Więźniów Politycznych w Jaworznie*, jak brzmiała jego oficjalna nazwa, akcji reedukacyjnej było poddanie więźniów *planowej oraz metodycznej resocjalizacji*⁶. Jaworzno stało się symbolem „rozprawy aparatu przemo- cy z całym pokoleniem konspiracyjnej młodzieży szkolnej w latach 1945–1956”⁷. Zgodnie z założeniami, jakie stawiało przed sobą Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP) w realizowanym w Jaworznie projekcie resocjalizacyjnym (sic!), zadaniem obozu było przekształcenie polskich młodych patriotów zaangażowanych, w czasie społecznej oraz koleżeńskej aktywności na wolności, w działalność pa- triotyczną oraz niepodległościową, w donosicieli i współpracowników bezpieki⁸. W konsekwencji antykomunistycznej działalności tracili prawa obywatelskie w ko- munistycznej Polsce, a ich oprawcy wprost informowali swoich więźniów, że są „obywatelami drugiej kategorii”⁹. O traktowaniu młodych więźniów w ten sposób świadczą m.in. wspomnienia poszczególnych osób, które przeszły przez komuni- styczny system więziennictwa. Zacytujmy delikatny fragment jednego z nich: „Bra- mę więzienia na sygnał otworzono. Samochód wjechał na dziedziniec więzienny. Drzwi rozsunięto, «psiowy» z wilczurem energicznie wyskoczył, nam z rąk zaczęto zdejmować kajdanki i kazano szybko wychodzić. Wszystkie czynności wykonywa- no sprawnie, z wielkim znanstwem i przygotowaniem do zawodu maltretowania człowieka” – tak zaczynały się więzienne oraz jaworzniackie doświadczenia wielu z byłych młodocianych więźniów politycznych lat 1951–1956¹⁰.

Realizacja założonych przez władze komunistyczne planów resocjalizacyj- nych młodzieży patriotycznej więzionej w Jaworznie nie powiodła się. Wielu po kilkudziesięciu latach wraca wspomnieniami do tamtych wydarzeń. Powstało sze- reg publikacji wspomnieniowych, od 1990 r. wydawany jest miesięcznik środowi-

⁶ M. Wyrwich, *Łagier Jaworzno*, Warszawa 2013, 5. Książka autorstwa Mateusza Wyrwicha jest ważnym opracowaniem problemu byłych więźniów Obozu dla Młodocianych Więźniów Politycznych w Jaworznie. Autor opiera swoją wiedzę na dziesiątkach rozmów z byłymi więźniami. Redaktor Ma- teusz Wyrwich (ur. 1951), politolog, jest autorem ważnego słuchowiska radiowego, powstałego w ra- mach Teatru Polskiego Radia, zatytułowanego *Gladiator*, (reż. Waldemar Modestowicz), podejmujące- go problem tzw. walk gladiatorów w komunistycznym obozie w Jaworznie (1945–1955). Przedmiotem audycji jest spotkanie Mateusza Wyrwicha z Franzem Josefem Schleyenem, pseud. Rudi, najważniej- szym z gladiatorów (spotkanie: lipiec 1995 r., niem. Görlitz). Rudi był oficerem hitlerowskiego wy- wiadu działającego na Śląsku, współpracownikiem Stasi i sowieckich służb specjalnych, w Jaworznie własnymi rękami doprowadził do śmierci wielu osób. Autor artykułu miał możliwość rozmowy po- święconej losom więźniów łagru Jaworzno z p. Mateuszem Wyrwichem.

⁷ Zob. H. Pająk, *Jaworzno i Jaworzniacy*, oraz *Zjednoczone Stronnictwo Narodowe*, w: *Konspira- cja młodzieży szkolnej 1945–1956*, Lublin 1994, 145–147.

⁸ M. Wyrwich, *Łagier Jaworzno...*, dz.cyt.

⁹ M. Wyrwich, *Łagier Jaworzno. Historia czerwonego terroru*, Warszawa 1995, 5.

¹⁰ J. Poteraj, *Więzienie Toledo*, w: *Moje zmagania z UB*, Wrocław 2001, 55.

ska Jaworzniaków, *Jaworzniacy – Pismo Młodocianych Więźniów Politycznych lat 1944–1956*¹¹. Obecnie staruszkowie, dawna młodzież patriotyczna, spotykają się w gronie byłych więźniów, z trudem wspominając ciężkie obozowe doświadczenia, łączą ich silne więzi przyjaźni. W okresie, gdy zakładali organizacje niepodległościowe, za działalność, w których trafiali następnie do obozu, mieli po kilkanaście lat. Ich bardzo młody wiek nie stanowił dla Urzędu Bezpieczeństwa, podstawy do taryfy ulgowej ani gdy byli przesłuchiwanym w czasie śledztw, ani w obozie, gdy byli zmuszani do ciężkiej pracy ponad siły.

3. ŹRÓDŁA PATRIOTYCZNEJ POSTAWY

O młodych ludziach, więźniach Jaworzna, należy stwierdzić, że byli przedstawicielami najmłodszego pokolenia wolnej Polski, II Rzeczypospolitej, odrodzonej w 1918 r. Byli za młodzi, by walczyć na frontach wojennych, gdy wybuchła II wojna światowa, aby angażować się do armii Państwa Podziemnego. Po wojnie byli jednak wystarczająco świadomi, by pamiętać i rozumieć najważniejsze wydarzenia z historii najnowszej Polski. Rozumieli znaczenie dat 1 oraz 17 września 1939 r., wiedzieli, co wydarzyło się w Katyniu oraz co zaszło w Palmirach, znali postać Józefa Piłsudskiego. Byli przecież młodzieżą zaangażowaną patriotycznie, kształcącą się, często zafascynowaną historią Polski. Młodzież patriotyczna, do której należał Marek Eminowicz, nie zakładała swoich, co podkreśla m.in. Mateusz Wyrwich¹², organizacji młodzieżowych za namową starszych, jak starała się tłumaczyć źródła organizacyjne działalności młodzieżowej komunistyczna propaganda. Zjawisko wskazane przez Wyrwicha w interesujący sposób przedstawił Józef Poteraj, więzień łagru Jaworzno, w książce wspomnieniowej, zatytułowanej: *Moje zmagania z UB*¹³. Komuniści odpowiedzialnością za założenie Zjednoczonego Stronnictwa Narodowego, młodzieżowej organizacji niepodległościowej powołanej w gronie uczniów ostrołęckiego Liceum Ogólnokształcącego im. króla Stanisława Leszczyńskiego, początkowo chcieli obarczyć nauczyciela Liceum Czesława Blocha¹⁴, późniejszego profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹⁵, oraz ks. Stanisława

¹¹ *Pismo Młodocianych Więźniów Politycznych lat 1944–1956 „Jaworzniacy”* jest miesięcznikiem wydawanym od grudnia 1990 r., utrzymującym się z wpłat zainteresowanych, otrzymuje je około 500 osób. W 1991 r. pismo zostało wyróżnione przez Fundację im. Jerzego Łojka, działającą przy Instytucie Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku. Adres „Jaworzniaków”: ul. Piwna 35/37 Warszawa, skr. Pocz. 15 – 00-273 Warszawa 40, źródło informacji: <http://juliuszgerung.republika.pl/index.html>, odczyt, 03.02.2016 r. Autor wskazanej strony Juliusz Gerung (1933–2015) pełnił funkcję prezesa Zarządu Głównego Związku Młodocianych Więźniów Politycznych lat 1944–1956.

¹² M. Wyrwich, *Łagier Jaworzno...*, dz.cyt., 6.

¹³ J. Poteraj, *Więzienie Toledo...*, dz.cyt., 19.

¹⁴ J. Poteraj, *Wspomnienie o śp. prof. dr. hab. Czesławie Blochu*, w: *Moje zmagania z UB*, dz.cyt., 24–29.

¹⁵ Czesław Bloch, ur. 1 listopad 1927 w Nowej Wsi Wschodniej – zm. 3 kwietnia 2000 w Lublinie, był polskim historykiem, profesorem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Autor m.in. publikacji *Generał Ignacy Prądzyński, 1792–1850*.

Ołdakowski¹⁶, który był szczególnym przyjacielem młodzieży o nastawieniu patriotycznym¹⁷. Młodzi ludzie wskazane organizacje¹⁸ powoływali w obawie o Polską przyszłość, z własnej inicjatywy, wpisując się tym samym w swoje tradycje rodzinne, kontynuując postawy znane z własnego środowiska. Podstawą działalności niepodległościowej oraz antysowieckiej, którą podejmowali, była sytuacja społeczno-polityczna Polski tamtych dni, lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Stanowiła odpowiedź na nową sowiecką okupację oraz wynikała z obawy przed rusyfikacją polskiego narodu.

4. ZJEDNOCZONE STRONNICTWO NARODOWE

Zjednoczone Stronnictwo Narodowe, organizacja działająca w ostrołęckim Liceum im. króla Stanisława Leszczyńskiego, w jakimś zakresie stała się symboliczną kontynuatorką misji młodzieży zorganizowanej w Armii Młodych, działającej w latach 1947–1949 na terenie powiatu ostrołęckiego (woj. warszawskie). Organizacja, której dowódcą zgodnie z informacjami bezpieczeństwa miał być Alfred Markowski, liczyła 6 osób¹⁹. O Armii Młodych wspomina Henryk Pająk²⁰, infor-

¹⁶ J. Poteraj, *Wspomnienie o śp. ks. prof. Stanisławie Oldakowskim*, w: *Moje zmagania z UB...*, dz.cyt., 19–23.

¹⁷ Józef Poteraj jest autorem m.in. następujących książek wspomnieniowych: *Moje zmagania z UB*, Wrocław 2001; *...a to moja Polska właśnie*, Łomża 2009; *Wyrok za prawdę*, Łomża 2010. Ponadto jest autorem kilkudziesięciu artykułów poświęconych polskiemu patriotyzmowi, tradycjom niepodległościowym oraz religijnym. Współpracuje z pismem „Jaworzniacy”, które jest miesięcznikiem Związku Młodocianych Więźniów Politycznych lat 1944–1956, tygodnikiem „Głos Katolicki” (diecezjalna wkładka do „Niedzieli”) oraz „Wrocławską Gazetą Polską”, publikował na jej łamach wspomnienia.

¹⁸ Ważnym źródłem informacji na temat organizacji młodzieżowych o charakterze patriotycznym, za członkostwo, w których młodzież była karana wieloletnimi więzieniami, jest: *Informator o nielegalnych i antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, przygotowany jako materiał tajny przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych PRL, Biuro „C”, w Warszawie w 1964 r. Został następnie opublikowany przez lubelskie Wydawnictwo Retro w 1993 r., z notą od wydawcy autorstwa Henryka Pajaka. Zob. *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, red. H. Pająk, Lublin 1993.

¹⁹ Zob. [Rozdział] VII: *Organizacje i oddziały bez ustalonego zabarwienia politycznego i powiązań organizacyjnych*, [Paragraf] 2: *Organizacje młodzieżowe*, w: *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, dz.cyt., 180.

²⁰ Henryk Pająk ur. w 1937 r. jest polskim pisarzem, publicystą oraz wydawcą, w latach 90. założył w Lublinie Wydawnictwo Retro, publikował w nim książki swojego autorstwa i innych autorów podejmujących podobną tematykę, m.in. płka Stanisława Żochowskiego z Australii, który był szefem Sztabu NSZ. Wydał również trzy tomy tajnych dokumentów UB-SB: *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956* (1993); *Informator o osobach skazanych za szpiegostwo w latach 1944–1984* (1994); *Straceni w polskich więzieniach 1944–1956* (1994). Z powodu tej serii wydawniczej był przesłuchiwany przez Urząd Ochrony Państwa (UOP). Publikował w swojej oficynie wydawniczej książki uznawane za kontrowersyjne, m.in.: *Strach być Polakiem* (1997), *Żydowskie oblężenie Oświęcimia* (1999), oraz ze Stanisławem Żochowskim, *Rządy zbirów 1940–1990* (1996), o której wspomina, jako o interpretacji skrajnej, Jan Marek Chodakiewicz, *Po zagładzie. Stosunki polsko-żydowskie, 1944–1947*, Warszawa 2008, 197.

muje o pewnych kontaktach operacyjnych komunistów w tej organizacji, przytaczając zeznania byłego więźnia²¹. Zjednoczone Stronnictwo Narodowe w *Informatorze o nielegalnych i antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce ludowej w latach 1944–1956*, który stanowił dokument tajny Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Biura „C”²², zaliczone zostało do kategorii organizacji antypaństwowych o charakterze klerykalnym²³. Zjednoczone Stronnictwo Narodowe działało w latach 1951–1952. Używano także zastępczej nazwy Związek Walki Młodych. Do konspiracyjnego środowiska patriotycznego w Liceum w Ostrołęce udało się bezpiecze wprowadzić własnych agentów. Dążyła do przejęcia kontroli nad organizacją oraz realizacji prowokacji, w wyniku, której wyłuskano by młodzież patriotyczną oraz antysystemową, uzyskano by obciążające grupę oraz nauczycieli materiały. Prawdopodobnie posłużono się w tym zakresie podstawionym uczniem Jankiem Gocłowskim²⁴ (w *Informatorze* błędnie podano ks. Jan Gocławski). Czterech członków organizacji było poprzednio wychowankami Seminarium Duchownego w Niepokalanowie. Zgodnie z zeznaniami zaangażowanych w organizację młodych ludzi część z byłych seminarzystów podjęła współpracę z bezpieką, na którą zdecydowali się, by nie stracić możliwości dalszego kształcenia. Komunistyczną prowokację w jakimś zakresie udało się zrealizować. Do liderów organizacji, liczącej 15 osób, w *Informatorze*, zaliczono: Stefana Tercjaka²⁵, pseudonim „Cygan”, następnie zastąpił go Kazimierz Szczepanik²⁶ oraz Jan Gawek²⁷. Jednym z zaangażowanych w działalność organizacji młodych ludzi był również Józef Poteraj, pseudonim

²¹ H. Pająk, *Konspiracja młodzieży szkolnej 1945–1956*, Lublin 1994, 147: „Do współpracy z UB został wciągnięty za możliwość kontynuowania nauki w Liceum w Ostrołęce. W zamian za to, skontaktował członków podobnej organizacji młodzieżowej o nazwie Armia Młodych z rzekomą „górami” tej organizacji. Tą górą był Urząd Bezpieczeństwa: wszyscy poszli pod klucz. Na procesie prokurator bronił go jak mógł, powoływał się na jego młody wiek. Tymczasem ja siedziałem potem w jednej celi z niejakim Edwardem Kosińskim z okolic Siemiatycz. Ten chłopak miał zaledwie 15 lat, ale otrzymał 6 lat więzienia i odsiedział co do dnia, bo w jego przypadku prokurator nie zamienił się w obrońcę [...]”.

²² Tamże.

²³ Tamże, 145. Informacja na temat przypisywanych organizacji przewinieniach wobec państwa komunistycznego: „Wczesną wiosną 1951 r. na terenie Ostrołęki powstał nielegalny związek młodzieżowy pod nazwą Zjednoczone Stronnictwo Narodowe (ZNS), mający na celu zmianę przemocą ludowo-demokratycznego ustroju Państwa Polskiego. Członkowie jej rekrutowali się przeważnie z uczniów Państwowego Liceum Ogólnokształcącego. Wspomniany związek początkowo miał prowadzić działalność propagandową przez rozpowszechnianie ulotek antypaństwowych i antyradzieckich, których treść nawiązywała do czynów skierowanych przeciwko jedności sojuszniczej Państwa Polskiego ze Związkiem Radzieckim, potem zaś miało przejść do bezpośredniej walki orężnej, o czym świadczy gromadzenie i przechowywanie przez członków ZSN broni palnej”.

²⁴ Tamże, 147: „I ostatnia sprawa: *Informator o nielegalnych organizacjach i bandach zbrojnych*... MSW informuje o naszej organizacji kłamliwie (Wyd. 1993, s. 168). Nie istniał żaden ksiądz Jan Gocłowski, rzekomy konspirator naszej organizacji. Był natomiast uczeń jedenastej klasy Janek Gocłowski, skazany z nami na dwa lata. Nasza organizacja nie powstała z inspiracji księdza, tylko Urzędu Bezpieczeństwa, a jej założycielami byli X i Y – z litości nie wymieniamy ich nazwisk”.

²⁵ H. Pająk, *Konspiracja młodzieży szkolnej*..., dz.cyt., 147, 149.

²⁶ Tamże, 147.

²⁷ Tamże, 147, 149.

„Kotwica”²⁸. Organizacja miała posiadać broń krótką oraz automatyczną. Informacja o posiadaniu przez organizację broni palnej znajduje potwierdzenie we wspomnieniach Józefa Poteraja, jest jednak przedstawiana jako komunistyczna prowokacja, przygotowana w celu zastraszenia młodzieży oraz pozyskaniu fałszywych zeznań przeciwko patriotycznym kolegom oraz nauczycielom, których chciano posądzić o założenie ZSN w ostrołęckim liceum²⁹. Organizacja zajmowała się m.in. kolportowaniem antykomunistycznych ulotek, rozwieszaniem plakatów o „treściach antypaństwowych”³⁰. Młodzież spotykała się na wspólne słuchanie zagranicznych stacji Radia „Wolna Europa”, następnie prowadzono szerokie dyskusje na tematy polityczne, „występując wrogo przeciwko Związkowi Radzieckiemu i polityce Rządu Polskiego”³¹. Zdaniem bezpieki, korzystali z pomocy materialnej zakonnic. W działalność byli zaangażowani, zgodnie ze wskazywanym *Informatorem*, uczniowie Liceum Pedagogicznego³². Historia organizacji przedstawiona w komunistycznym *Informatorze* różni się od tej zapamiętanej przez młodych ludzi, m.in. J. Poteraja, którzy w wyniku zaangażowania w nią trafili do komunistycznych więzień, oczywiście, w celu reedukacji, przy pomocy wypróbowanych, brutalnych metod. W inny sposób przedstawiona została ta historia w opracowaniu opartym na relacjach byłych więźniów komunistycznych oraz dokumentach, zebranych i zatytułowanych: *Konspiracja młodzieży szkolnej 1945–1956*³³.

Józef Poteraj, autor opracowań poświęconych łagrowi Jaworzno, świadek historii, którego wspomnienia były wykorzystywane w wielu publikacjach poświęconych

²⁸ K. Szwagrzyk, *Jaworzno: historia więzienia dla młodocianych więźniów politycznych 1951–1955*, Wrocław 1999, 93.

²⁹ Autor niniejszego opracowania miał możliwość przeprowadzenia wielu rozmów z p. Józefem Poterajem. Poświęconych m.in. wspomnieniom z obozu w Jaworznie, dotyczących znajomości i przyjaciół obozowych, środowiska Jaworzniaków, zaangażowania w Zjednoczonym Stronnictwie Narodowym w Ostrołęce oraz wspomnieniom dotyczących środowiska rodzinnego Józefa Poteraja. Niektóre dotyczyły dość odległych czasów, np. zaangażowania rodziny, m.in. prababki Kunegundy z Choromańskich Żochowskiej, w niesienie pomocy oddziałom powstańczym w czasie powstania styczniowego 1863 r., (z rodziny Choromańskich, z Choroman Zabiłnych, pochodził Jan Choromański, rolnik, poseł na Sejm III kadencji II RP, 1930–1935) ze Stronnictwa Narodowego, przeszedł on przez sowieckie więzienie, pozostawił pamiętniki). Wielu Żochowskich brało udział w powstaniach narodowych. W rozmowach ważne miejsce zajmowały tradycje historyczne północno-wschodniego Mazowsza, m.in. szlacheckie, z ich silnym wątkiem patriotycznym. Dzięki J. Poterajowi autor poznał także historię Marka Eminowicza, z którym mój rozmówca był zaprzyjaźniony.

³⁰ T. Łabuszewski, *Działania operacyjne PUBP w Ostrołęce w latach 1945–1955 (wybrane aspekty)*, w: *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956*, t. 3: *Powiat Ostrołęka*, Warszawa 2008, 339; Zob. AIPN BU 0206/86, Sprawozdanie miesięczne PUBP Ostrołęka, marzec 1952 r., k. 265, 269, 270.

³¹ T. Łabuszewski, dz.cyt., 339; AIPN BU 0206/86, t. 2: Sprawozdanie miesięczne z pracy PUBP Ostrołęka, marzec 1954 r., k. 453.

³² [Rozdział] V. Młodzieżowe organizacje klerykalne. [Zjednoczone Stronnictwo Narodowe], w: *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, dz.cyt., 168.

³³ H. Pająk, *Jaworzno i Jaworzniacy*, oraz *Zjednoczone Stronnictwo Narodowe*, w: *Konspiracja młodzieży szkolnej...*, dz.cyt., 145–147.

omawianemu obozowi³⁴, jest zaangażowany społecznie do dnia dzisiejszego, m.in. jest jednym z aktywnych członków Stowarzyszenia *Jaworzniacy – Związek Młodocianych Więźniów Politycznych lat 1944–1956*³⁵, emerytowanym profesorem języka polskiego łomżyńskich szkół średnich. Urodził się w Trzaskach, w rodzinie katolickiej jako syn Marcelgo i Heleny z Żochowskich³⁶. Rodzina była wielodzietna, Józef miał ośmioro rodzeństwa. Zachowywała zasady patriotycznego wychowania oraz tradycyjne wartości. Jak wspominał, „rodzice wychowywali swoje dzieci w poszanowaniu tradycyjnych wartości: Boga, Honoru i Ojczyzny”. Ojciec Józefa, Marceli Poteraj, służył w 5. Pułku Ułanów Zasławskich, stacjonującym w Wojciechowicach pod Ostrołęką, brał udział w działaniach wojskowych w 1920 r. pod Równem i Żytomierzem³⁷. Matka Helena pochodziła z rodziny szlacheckiej Żochowskich h. Brodzic z Żoch-Milan (pow. ostrołęcki)³⁸. W rodzinie były silne tradycje patriotyczne. Brat matki, Stefan Żochowski, zginął w czasie walk z bolszewikami w 1920 r.³⁹, w 5. Pułku Ułanów Zasławskich służył kolejny z braci Władysław Żochowski, hallerczyk. W jednej z publikacji Józef Poteraj wspomina o trudnych doświadczeniach okolicy, z której pochodził, m.in. o aresztowaniu przez NKWD znajomych: Stanisława Tyszki, Aleksandra Milewskiego oraz Czesława Żochowskiego, brata stryjecznego, który za działalność w Armii Krajowej został wywieziony przez NKWD na Syberię, trafił

³⁴ Mateusz Wyrwich w książce *Łagier Jaworzno*, opartej na wywiadach z byłymi więźniami łagru Jaworzno, przytacza relacje Józefa Poteraja na stronach: 28, 45, 46, 85, 101, 130, 135; K. Szwagrzyk, dz.cyt., 93, 180, 183; H. Pająk, *Konspiracja młodzieży szkolnej...*, dz.cyt., 145, 213, 312.

³⁵ <http://jaworzniacy.pl/>, *Wolność można odzyskać – młodości nigdy*, odczyt: 01.02.2016.

³⁶ Przez matkę Helenę z Żochowskich, córkę Jana Żochowskiego i Marianny z Grodzkich, jest spokrewniony ze Stanisławem Żochowskim, synem Zygmunta Konrada wnukiem Henryka, kapitana 14. Ołonieckiego Pułku Piechoty Jego Wysokości Piotra I Karadziordzewicza Króla Serbskiego (ros. 14-й пехотный Олонецкий Его Величества Петра Короля Сербского полк), który stacjonował w Łomży (ur. 1908 Łomża, zm. 1999 Brisbane, Australia), znanym polskim emigrantem, autorem wielu książek o tematyce historycznej, patriotycznej oraz wspomnieniowej, który był Szefem Sztabu Narodowych Sił Zbrojnych, autorem m.in. wraz z żoną Marią z Truszkowskich Żochowską *Naszego pamiętnika (1914–1984)*, Londyn 1984, osiadłego na emigracji w Brisbane, z którym prowadził korespondencję oraz pomógł w wydaniu książek w Polsce.

³⁷ J. Poteraj, *Widziałem ... i Wojsko Polskie*, w: *...a to moja Polska właśnie*, Łomża 2009, 15: „Służył w V Pułku Ułanów, stacjonującym w Wojciechowicach koło Ostrołęki. [...] To w tym momencie zapewne przypomniała mu się cała wyprawa na bolszewików, sytuacje, w których dościsnął z szablą w rękę czubki bolszewickie i w biegu konnym je ścinał pod Równem i Żytomierzem”.

³⁸ Ogólne informacje genealogiczne rodu Żochowskich h. Brodzic w interesujący sposób przedstawiono przez Stanisława i Marię Żochowskich w, *Naszym pamiętniku (1914–1984)*, Brisbane–Londyn 1984, 355–357.

³⁹ J. Poteraj, *...a to moja Polska właśnie...*, dz.cyt., 30: „Babcia od dziecka mocno tkwiła w polskości. Opowiadała nam jak to w czasie Powstania Styczniowego, będąc małą dziewczynką nosiła do lasu z innymi powstańcom jedzenie, i swoje opowiadanie kończyła – «a potem nie było już komu» i zamykała usta i oczy, z których płynęły łzy. Tragedię powstania mocno przeżywała, pogłębiając ją utratą syna Stefana w wojnie z bolszewikami 1920 r. [mowa o babce Józefa Mariannie z Grodzkich Żochowskiej, żonie Jana Żochowskiego h. Brodzic z Żoch-Milan – dop. R.M.]. Nam również to się udzielało. Być może dlatego do dziś pozostał mi najściślejszy związek emocjonalny z Powstaniem Styczniowym, a szum drzew z «Gloria Victis» słyszę nawet podczas snu”.

do łagru w Stalinogorsku (obecnie Nowomoskowsk)⁴⁰. Wspominał aresztowanego Wacława Dzwonkowskiego⁴¹ z Kleczkowa, którego rodzina została wcześniej deportowana na Syberię: „nikt nie wiedział o ich losie. Propali i wsio”⁴². W czasie II wojny światowej Żochowski angażowali się w działalność konspiracyjną w AK⁴³. Po zakończeniu II wojny światowej Józef rozpoczął naukę w Szkole Podstawowej nr 2 w Ostrołęce, następnie kontynuował ją w Liceum Ogólnokształcącym. Gdy w marcu 1952 r. podzielił się w grupie kolegów swoimi przekonaniami patriotycznymi, wyraził religijne i antysowieckie poglądy, został zaproszony do omawianej powyżej konspiracyjnej organizacji Zjednoczone Stronnictwo Narodowe. Niemal równocześnie z przystąpieniem do organizacji i złożeniem przysięgi grupa została rozpracowana, a jej członkowie aresztowani przez funkcjonariuszy UB⁴⁴. Celem aresztowania grupy było represjonowanie patriotycznej młodzieży oraz uzyskanie zeznań potwierdzających, że założycielami organizacji byli: zakonnica Stanisława Zysk, Czesław Bloch, nauczyciel, określani przez UB jako Andersowie, oraz ks. Stanisław Ołdakowski. Po aresztowaniu Józef Poteraj przeszedł ciężkie śledztwo w Powiatowym Urzędzie BP w Ostrołęce, następnie został przewieziony do aresztu na Rakowieckiej w Warszawie oraz więzienia karno-śledczego, tzw. *Toledo*. W czasie rozprawy przed Rejonowym Sądem Wojskowym w Warszawie, w odróżnieniu od części swoich kolegów⁴⁵, zaprzeczał tak ułożonej fabule, podkreślając, że cała sprawa jest wynikiem zbrodniczej prowokacji. W wyniku nieugiętej postawy

⁴⁰ Czesław Żochowski, syn Władysława, ur. 1922 r., zob. *Indeks Represjonowanych przez organa władzy sowieckiej w latach 1939–56*, http://ipn.gov.pl/index_represjonowanych/index, odczyt: 01.02.2016. Źródła: Teczki personalne (zespoły: 460/p, 461/p, 465/p, 466/p, 472/p, 475/p, 480/p, 481/p), Centrum Przechowywania Zbiorów Historyczno-Dokumentalnych w Moskwie (obecnie Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojskowe), kopie większości teczek w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie w Kolekcji Akt z Archiwów Rosyjskich, sygn. C1-461/p-186883; Ankiety personalne wypełniane przez samych represjonowanych bądź ich rodziny, Zbiory Ośrodka KARTA, sygn. IR-/37141; Wykaz imienny transportu ze Stalinogorska z 14 stycznia 1946, Archiwum Państwowe m. st. Warszawy, kopia Ośrodek KARTA, sygn. IV/W400 – pozycja, IV/W400-39.

⁴¹ Wacław Dzwonkowski, ur. 1904 r. Kleczkowo, nie wrócił z zesłania, był więziony w łagrze NKWD, numer 388, w Stalinogorsku, 3 lipca 1945 r. został zamordowany w kopalni. Źródło informacji: *Obywatele polscy wywiezieni do ZSRR – zmarli, straceni, zabici i zaginieni*, <http://www.stalinizmwypolsce.com/ZSRR-Stalinogorsk.html>, odczyt: 01.02.2016; J. Poteraj, *...a to moja Polska właśnie...*, dz.cyt., 55.

⁴² J. Poteraj, *...a to moja Polska właśnie...*, dz.cyt., 55.

⁴³ Janina z Żochowskich Dubiel, córka Adama i Aleksandry z Sokołowskich, należała w czasie wojny do AK, po wojnie pracowała jako nauczycielka w Krakowie, również na stanowiskach kierowniczych, nigdy nie należała do PZPR, Jan Żochowski, s. Władysława, zaangażowany w AK, represjonowany przez komunistów, Stanisław Żochowski s. Władysława, po ukończeniu gimnazjum tuż przed wojną, został wzięty do wojska radzieckiego: „W atmosferze wywózki pojawił się problem branki młodych chłopców do wojska radzieckiego”, przedostał się do Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR (Armia gen. W. Andersa), przeżył szlak walk z gen. Władysławem Andersem, następnie m.in. jako mechanik latał na bombowcach na teren Niemiec, w późniejszym okresie przez Wielką Brytanię przedostał się do Kanady, gdzie zamieszkał i założył rodzinę. Informacje pochodzą z rozmowy autora z Józefem Poterajem.

⁴⁴ T. Łabuszewski, *Działania operacyjne PUBP...*, dz.cyt., 337–339; AIPN BU 0206/86, Sprawozdanie miesięczne PUBP Ostrołęka, marzec 1952 r., k. 265, 269, 270.

⁴⁵ J. Poteraj, *Wyrok za prawdę*, Łomża 2010.

został skazany na 5 lat więzienia – z utratą praw honorowych i obywatelskich, oraz na 3 lata za działalność polityczną. W konsekwencji trafił do obozu w Jaworznie. Po wyjściu na wolność w wyniku politycznej odwilży październikowej w 1956 r. kontynuował edukację, ukończył studia polonistyczne i został szanowanym nauczycielem szkół średnich w Łomży.

5. ZWIĄZEK WALCZĄCEJ MŁODZIEŻY⁴⁶

Związek Walczącej Młodzieży był młodzieżową organizacją działającą w latach 1950–1952 w powiecie krakowskim. W powołanie w krakowskim Liceum im. Jana III Sobieskiego, tzw. *Sobku*, Związku Walczącej Młodzieży⁴⁷ był zaangażowany Marek Eminowicz⁴⁸. W wyniku działalności w tej organizacji został aresztowany. Początkowo skierowano go do krakowskiego więzienia na Montelupich, następnie do Łagru Jaworzno. Władze komunistyczne podkreślały, że przywódcą organizacji licealnej był Marek Eminowicz, pseudonim „Grot”. Struktura organizacyjna krakowskiego Związku Walczącej Młodzieży składała się z 3 kompanii – dowodzonych przez Krzysztofa Gąsiorowskiego, pseudonim „Plater”, Janusza Machalskiego oraz Marka Eminowicza, do organizacji wchodziło, zdaniem bezpieki, około 20 osób⁴⁹. Marek Eminowicz jest jednym z reprezentantów pokolenia, które w swojej historii zostało dotknięte cierpieniem, było brutalnie prześladowane przez komunistyczne państwo. Urodził się w 1933 r., zmarł w 2013 r. Jest uważany za legendarnego krakowskiego nauczyciela historii po II wojnie światowej. Zdaniem Andrzeja Nowaka, jest postrzegany obecnie jako „największa legenda” historyków szkół krakowskich⁵⁰. *Emin* – jak go nazywano, miał budzić grozę wśród nieuków oraz podziw wśród wyznawców. Pochodził ze spolonizowanej rodziny ormiańskiej. W języku tureckim słowo *Emin*, znaczy godny zaufania, mający nadzieję, szczerzy. W pamięci osób, które znały Marka Eminowicza, zapisał się jako osoba, która odzwierciedla tureckie znaczenie swojego nazwiska. Wspomina się go jako godnego zaufania, mającego i dającego innym nadzieję, opty-

⁴⁶ Używano również zamiennie drugiej nazwy Związek Walczącej Młodzieży Polskiej.

⁴⁷ H. Pająk, *Konspiracja młodzieży szkolnej...*, dz.cyt., 162–165.

⁴⁸ M. Eminowicz, *Lubię swoje wady. Marek Eminowicz w opowieściach na siedemdziesięciopięciolecie*, Kraków 2008.

⁴⁹ Zob. *Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, dz.cyt., 196. W opracowaniu wskazano również inną organizację młodzieżową o tej samej nazwie: Związek Walczącej Młodzieży, działającą w 1952 r. we Włocławku, województwo bydgoskie, wskazana organizacja zgodnie z rozpoznaniem komunistycznym liczyła 4 osoby, dowodzona była przez Jana Kubiaka oraz Bolesława Bacha. Rozpoznanie tego rodzaju niewielkich organizacji młodzieżowych o charakterze, jak twierdzono, „antypaństwowym”, świadczy o skali komunistycznej represji w okresie 1944–1956, liczba natomiast organizacji antykomunistycznych mówi o skali sprzeciwu społecznego wobec formujących się władz komunistycznych.

⁵⁰ A. Nowak, *Pożegnanie Profesora Marka Eminowicza. Prof. Andrzej Nowak wspomina s.p. Profesora Marka Eminowicza, zasłużonego krakowskiego nauczyciela historii*, Portal Arcana, 21.01.2013 r., <http://www.portal.arcana.pl/Pozegnanie-profesora-marka-eminowicza,3536.html>, odczyt: 01.02.2016. Czytamy tam m.in.: „13 stycznia zmarł profesor Marek Eminowicz (1933–2013), wśród wielu legendarnych nauczycieli-historyków krakowskich – po II wojnie legenda największa. Budzący grozę wśród nieuków, podziw wśród licznych wyznawców – ukochany Emin”.

mistycznego i szczerego do bólu⁵¹. Interesował się bardzo swoją rodzinną historią, szanował ją, a za sprawą własnego życiorysu okazał się jej szczytnym kontynuatorem⁵². Eminowiczowie trafili do polskiego Lwowa około 380 lat temu. Rodzina miała tradycje patriotyczne, jej przedstawiciele byli zaangażowani w powstanie kościuszkowskie, brali udział w powstaniu styczniowym; m.in. Władysław Eminowicz, szef sztabu w oddziale Czachowskiego⁵³, oraz 13-letni Bojomir, którego bliskim krewnym był Marek Eminowicz. Bojomir, podobnie jak później Marek, który na skutek zaangażowania w konspirację w okresie szkolnym, trafił do komunistycznego więzienia, w celu dostania się do oddziałów powstania styczniowego, próbował uciec z gimnazjum, trafił jednak do austriackiego więzienia. Pradziadek Marka Eminowicza, Wincenty, za udział w powstaniu styczniowym trafił do więzienia austriackiego na Wawelu. Po wyjściu na wolność był organizatorem straży pożarnej w Krakowie. Eminowiczów, co podkreśla Andrzej Nowak, spotykamy na kartach polskiej historii niepodległościowej, w Legionach, w walkach o polski Lwów w 1918 r., walkach z bolszewikami, w czasie II wojny światowej w Strzelcach Podhalańskich, brygadzie generała Maczka, partyzantce oraz – w tajnym nauczaniu. Ojciec Marka Eminowicza, Jan, trafił – za udział w tajnym nauczaniu, do Oświęcimia. Zmarł, zamęczony w obozie, w 1942 r.

Cmentarz Rakowicki w Krakowie.
Józef Poteraj w imieniu Jaworzniaków żegna Marka Eminowicza
(źródło: zbiory prywatne J. Poteraja)

Marek Eminowicz w wyniku zaangażowania w powołanie w Liceum im. króla Jana III Sobieskiego szkolnej organizacji uczniów, której zamiarem był sprzeciwi

⁵¹ Bardzo pozytywny obraz Marka Eminowicza h. Dołęga wyłania się z rozmów, które autor artykułu przeprowadził z Józefem Poterajem, Eminowicz jest pamiętany jako osoba szczególnie otwarta, przyjacielska, gotowa do pomocy w trudnych sytuacjach, serdeczny przyjaciel z jaworzniackiego obozu, z którym wzajemna przyjaźń trwała również po wyjściu na wolność.

⁵² M. Eminowicz, *Rodzina Eminowiczów*, Kraków 1989.

⁵³ Dionizy Feliks Czachowski (1810–1863) był pułkownikiem oraz naczelnikiem wojennym województwa sandomierskiego w czasie powstania styczniowego, pochodził z zamożnej rodziny ziemiańskiej.

wobec komunistycznego państwa, trafił do Łagru Jaworzno. Andrzej Nowak jest autorem, przywołanego wyżej, porównania ówczesnej działalności Marka do jednego z młodych Eminowiczów – Bojomira. Swoją patriotyczną działalnością, antykomunistycznym oporem, wpisał się zatem w tradycje polskiego ormiańskiego rodu. Trafił do więzienia na Montelupich, wyrokiem został skazany na 7 lat więzienia, osadzony w Łagrze Jaworzno. Był to właściwie obóz koncentracyjny, po wojnie – dla młodocianych więźniów politycznych. W ramach odsiadki wyroku pracował jako górnik w kopalni węgla Janina. Wspominając więzienne losy, stwierdzał, że doświadczenia Jaworzna zahartowały go i ma twardego charakter. Został zwolniony w sierpniu 1955 r. W Progresywnym Więzieniu dla Młodocianych odbywał karę w latach 1952–1955.

W 1950 r., gdy 17 września tegoż roku w krakowskim *Sobku* powstała organizacja Związek Walczącej Młodzieży Polskiej, władza komunistyczna rozprawiła się już niemal z większością żołnierzy zbrojnego podziemia niepodległościowego. Mimo że wielu poddało się nowemu systemowi, w całej Polsce tworzone setki nowych organizacji niepodległościowych, kierowanych przez bardzo młodych ludzi. Organizacje tego rodzaju liczyły przeważnie po kilka lub kilkanaście osób. Angażowały się w walkę z systemem komunistycznym na różne sposoby. Jedną z takich niedużych grup, zdeterminowanych do zaakcentowania swojej antykomunistycznej postawy, była grupa Emina, „Grot”. Organizatorzy Związku: Krzysztof Gąsiorowski „Plater”, Marek Eminowicz „Grot”, Janusz Machalski „Mirek”, prowadzili swoją aktywną działalność antykomunistyczną w Krakowie.

Organizacja przetrwała 2 lata, przez niemal cały ten okres miała stałą liczbę około 20 członków. Jej patriotyczną, niepodległościową działalność przerwały aresztowania. W zakres zwalczania totalitarnego systemu wchodziły działania: niszczenie komunistycznych afiszy, dekoracji, umieszczanych w czasie komunistycznych uroczystości, druk oraz kolportowanie ulotek, a także innego rodzaju druków ulotnych, pisanie haseł antykomunistycznych na murach budynków, gromadzenie broni. Jedną z głośniejszych akcji w październiku 1951 r. było przygotowanie oraz rozmieszczenie *Klepsydry* z informacją o śmierci Konstantego Rokossowskiego, marszałka ZSRR i Polski oraz o uroczystościach pogrzebowych odbywających się w kościele na Kremlu, podczas gdy Rokossowski cieszył się dobrym zdrowiem. *Klepsydry* przygotowywał m.in. Stanisław Palczewski. 3 maja 1952 r. na Kopcu Piłsudskiego przedstawiciele krakowskiej organizacji młodzieżowej umieścili polską flagę. W ulotkach składano narodowi życzenia: „Wesołych Świąt w Polsce Wolnej od komunizmu”⁵⁴.

Uprawnione wydaje się stwierdzenie, że działalność antykomunistycznych młodzieżowych organizacji, których członkowie trafiali następnie na reedukację do Jaworzna, miało w sobie wiele cech wspólnych z duchem wydarzeń ożywienia moralnego, tzw. „rewolucji moralnej”, w dobie powstania styczniowego⁵⁵. Grupa w wyniku wspomnianych akcji została zdekonspirowana przez UBP. Godny pod-

⁵⁴ Zob. A. Nowak, art.cyt.

⁵⁵ Por. R. Mieczkowski, *Wskrzeszenie federacji celem działań powstańczych 1863 r.*, Znad Wilii 26 (2015), nr 4 (64), 95–110.

kreślenia jest fakt, że w czasie śledztw żaden z młodych nie sypał kolegów. Eminowicz, podobnie jak Palczewski, otrzymali najwyższą karę, siedmiu lat pozbawienia wolności. Koledzy ze Związku Walczącej Młodzieży Polskiej: Machalski oraz Rzepecki otrzymali wyroki w wysokości pięciu lat. Gdy Marek Eminowicz trafił do Progresywnego Więzienia dla Młodocianych Więźniów Politycznych w Jaworznie, ponownie zaangażował się w działalność konspiracyjną. Z tego powodu i został przeniesiony do więzienia w Tarnowie.

6. PODSUMOWANIE

Trudno byłoby w jednym artykule przedstawić całościowo zagadnienie represji władz komunistycznych, jakie dotyczyły młodych, uczniów szkół średnich, gimnazjów oraz liceów w latach 1951–1956. Były konsekwencją patriotycznej niepodległościowej postawy oraz działalności organizacyjnej. Tym bardziej nie było możliwe wyczerpujące omówienie tematu represji w latach 1944–1956 wobec młodzieży uczącej się.

Autor opracowania postanowił przedstawić bliżej dwie organizacje młodzieżowe: Zjednoczone Stronnictwo Narodowe i Związek Walczącej Młodzieży Polskiej, elementy biografii działających w tych organizacjach więźniów Łagru Jaworzno: Józefa Poteraja oraz Marka Eminowicza. Działalność łagru Jaworzno jako więzienia dla młodocianych więźniów politycznych zakończyła się w 1955 r. w wyniku wielkiego buntu, jaki wybuchł w obozie⁵⁶. Zwolnienie, w wyniku „odwilży politycznej” 1956 r., nie oznaczało całkowitej wolności, ponieważ byli więźniowie polityczni w dalszym ciągu podlegali szczególnej obserwacji, byli przedmiotem zainteresowania komunistycznego aparatu represji. Analizę wskazanego w artykule zagadnienia oraz prace nad biografiami Jaworzniaków warto kontynuować.

BIBLIOGRAFIA

1. Dokumenty

AIPN BU 0206/86, Sprawozdanie miesięczne PUBP Ostrołęka, marzec 1952 r.

AIPN BU 0206/86, t. 2, Sprawozdanie miesięczne z pracy PUBP Ostrołęka, marzec 1954 r.

⁵⁶ K. Szwagrzyk, dz.cyt., s. 185, 195. Przyczyną buntu w obozie dla młodocianych w Jaworznie było zastrzelenie śpiącego więźnia Stanisława Barana, który odpoczywał po nocnej zmianie w kopalni. Wydarzenie miało miejsce 15 maja 1955 r. Więzienie w dotychczasowej formie zostało zlikwidowane 31 grudnia 1955 r. Od tej pory do jaworzniackiego więzienia mieli być przyjmowani młodociani więźniowie skazani za przestępstwa pospolite, zdolni do pracy w kopalni. Jego nazwę zmieniono na Centralne Więzienie Jaworzno. 31 sierpnia 1956 r. na wniosek władz Jaworzna więzienie zostało zlikwidowane całkowicie.

2. Literatura

- Chodakiewicz M.J., *Po zagładzie. Stosunki polsko-żydowskie 1944–1947*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu 2008.
- Eminowicz M., *Rodzina Eminowiczów*, nakł. autora, Kraków: D[rukarnia] Zw[iązkowa] 1989.
- Eminowicz M., *Lubię swoje wady... Marek Eminowicz w opowieściach na siedemdziesięciopięciolecie*, Kraków: Małe Wydawnictwo 2008.
- Informator o nielegalnych antypaństwowych organizacjach i bandach zbrojnych działających w Polsce Ludowej w latach 1944–1956*, red. H. Pająk, Lublin: Retro 1993.
- Pająk H., *Konspiracja młodzieży szkolnej 1945–1956*, Lublin: Retro 1994.
- Pilichowski Cz., *Obozy hitlerowskie na ziemiach polskich 1939–1945: Informator encyklopedyczny*, Warszawa: PWN 1979.
- Poteraj J., *Moje zmagania z UB*, Wrocław: Biuro Tłumaczeń 2001.
- Poteraj J., ... *a to moja Polska właśnie*, Łomża: Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej 2009.
- Poteraj J., *Wyrok za prawdę*, Łomża: Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej 2010.
- Szwagrzyk K., *Jaworzno: historia więzienia dla młodocianych więźniów politycznych 1951–1955*, Wrocław: Wydawnictwo „Klio” 1999.
- Wyrwich M., *Łagier Jaworzno. Historia czerwonego terroru*, Warszawa: Editions Spotkania 1995.
- Wyrwich M., *Łagier Jaworzno*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Rytm” 2013.
- Łabuszewski T., *Działania operacyjne PUBP w Ostrołęce w latach 1945–1955 (wybrane aspekty)*, w: *Mazowsze i Podlasie w ogniu 1944–1956*, t. 3: *Powiat Ostrołęka*, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu 2008.
- Żochowski S., Żochowska M., *Nasz pamiętnik (1914–1984)*, Brisbane–Londyn: Oficyna Poetów i Malarzy 1984.

3. Źródła internetowe

- <http://jaworzniacy.pl/>, *Wolność można odzyskać – młodości nigdy*, odczyt: 01.02.2016.
- Gerung J., *Jaworzniacy. Związek Młodocianych Więźniów Politycznych lat 1944–1956*, <http://juliuszgerung.republika.pl/index.html>, odczyt: 03.02.2016.
- Nowak A., *Pożegnanie Profesora Marka Eminowicza. Prof. Andrzej Nowak wspomina s.p. Profesora Marka Eminowicza, zasłużonego krakowskiego nauczyciela historii*, Portal Arcana, 21.01.2013 r. <http://www.portal.arcana.pl/Pozegnanie-profesora-marka-eminowicza,3536.html>, odczyt: 01.02.2016.
- Indeks Represjonowanych przez organa władzy sowieckiej w latach 1939–56*, http://ipn.gov.pl/index_represjonowanych/index, odczyt: 01.02.2016.
- Obóz dwóch totalitaryzmów, Jaworzno 1943–1956, Muzeum Miasta Jaworzna, <http://www.oboz-dwochtotalitaryzmow.pl/o2t/>, odczyt: 01.02.2016.
- Obóz Neu Dachs, filia Auschwitz* <http://www.sztetl.org.pl/pl/article/jaworzno/13,miejsca-martyrologii/26713,oboz-neu-dachs-filia-auschwitz/>, odczyt: 01.02.2016.
- Obywatele polscy wywiezieni do ZSRR – zmarli, straceni, zabici i zaginieni*, <http://www.stalinizmwpol-sce.com/ZSRR-Stalinogorsk.html>, odczyt: 01.02.2016.
- Salomon Morel, opracowanie na stronie IPN, <http://ipn.gov.pl/publikacje/publikacje-internetowe/oboz-pracy-swietochlowice-zgoda/salomon-morel>, odczyt: 01.02.2016.
- Żak Z., *Marek Eminowicz – pożegnanie. „Jaworzniak”, odbywający karę w jaworznickim Więzieniu Progresywnym dla młodocianych więźniów politycznych w latach 1952–1955*, w: *Jaworzniacki Portal Społecznościowy*, <http://www.jaw.pl/2013/01/marek-eminowicz-pozegnanie/>, odczyt: 10.02.2016.

**PATRIOTIC YOUTH FROM THE UNITED NATIONAL
ORGANIZATION AND THE ASSOCIATION OF FIGHTING
YOUTH WHICH WAS REPRESSED BY THE STALINIST
AUTHORITIES – JUVENILE POLITICAL PRISONERS
IN JAWORZNO CAMP**

Summary

The subject of my interest in this paper are repressions against students during the formation of the communist system in Poland in the years 1951–1956. This analysis is based on the history of two organizations: Zjednoczone Stronnictwa Narodowe (United National Organization) and Związek Walczącej Młodzieży (Association of Fighting Youth), biographies of prisoners and the history of Jaworzno camp – a progressive prison for juveniles in Jaworzno. Many young people, students from Polish junior high schools and high schools, were sent to prisons due to their involvement in patriotic activities in many organizations and struggle for independence. The aim of the imprisonment was to carry out their re-education in accordance with the requirements of the communist political system. One of the main goals of communism was to negate their deepest values, such as: Catholic faith, patriotic desire to build a sovereign Polish state independent of Moscow. As the result of their conflict with the communist authorities caused by their patriotic attitude many young people ended up in Jaworzno camp. Biographies of Józef Poteraj (born in 1934) and Marek Eminowicz (1933–2013) are of particular interest in this study.

Key words: Progressive Prison for Juvenile in Jaworzno, youth in communist Poland, Association of Fighting Youth, United National Organization, Marek Eminowicz, Józef Poteraj